Evoluția romanului erotic românesc din prima jumătate a secolului al XX-lea. Între exercițiu și canonizare

Daiana GÂRDAN

Universitatea „Babeș-Bolyai" din Cluj Napoca, Facultatea de Litere
"Babeș-Bolyai" University of Cluj Napoca, Faculty of Letters
Personal e-mail: alexandra.gardan@gmail.com

The Evolution Of The Romanian Erotic Novel From The First Half Of The 20th Century. Between Exercise and Canonization

This article tries to adapt recent methodologies used in literary studies such as macroanalysis and quantitative research to the Romanian novel from the first half of the twentieth century. The main focus of the present paper is on the erotic novel and its evolution from a simple literary exercise that followed Western plot patterns to its aesthetic apex in the 30s. By employing the theories of Franco Moretti, the article also attempts to reveal the trajectory of the erotic novel as a literary mirror into the modernisation of Romanian literature itself. Aspects such as import literature (as narrative models) and the circulation of Western literary trends in the Romanian cultural field will also be kept in mind for the purpose of understanding of how Romanian prose developed over the course of the aforementioned period.

Keywords: erotic novel, Franco Moretti, macroanalysis, canon, World Literature, distant reading, quantitative research

Istoriografia literară românească prezintă un deficit, deja semnalat din diverse direcții de noua generație de critici, referitor la modul în care aceasta tratează operele literare, preferând emiterea unor judecăți de valoare curajoase în defavoarea unor demersuri demonstrate factual, dar reținute atunci când vine vorba de verdicte tranșante. Sub auspiciile ambiției de elaborare a canonului literar, o serie de clișee s-au infiltrat în discursul cultural românesc în ceea ce privește producția literară autohtonă, precum nașterea spontană a canonului literar fără existența unui fond autohton de exercițiu – o literatură compactă cu o evoluție organică. Or, prezența unui exercițiu literar care a dat operele recuperate astăzi drept canonice este de netăgăduit și poate fi demonstrată prin noile instrumentare critice elaborate începând cu anii '80 în Occident și încastrate în ceea ce acum numim studii *World Literature*.

Noile direcții în critica și teoria literară propun, în siajul unor mize atât de recuperare a literaturilor minore pe un fond cultural care propune tot mai insistent o focalizare pe comunități marginale, cât și de recalibrare a unui discurs (cel al umanioarelor) care tinde să piardă teren în ultimii ani în societățile de consum și în interiorul căruia ultimele generații de critici resimt urgențele unor reformatări la nivelul metodelor de cercetare ale literaturii, noi modalități de înțelegere a produsului literar. Probabil cel mai însemnat aport este dat de teoriile lui Franco Moretti, care produc o mutație majoră la nivel metodologic și mentalitar în cadrul activității de cercetare științifică umanistă. Cercetătorul italian aduce pe platforma

studiilor literare cercetarea cantitativă și o viziune darwinistă în raport cu literatura, care mută atenția de la decupajul canonic (specific exegezelor naționale și comparatiste de până acum) la *the great unread*, așa cum formulează Franco Moretti cele 99% dintre opere care rămân întotdeauna în urmă, ca zgomot de fundal pentru acel 1% care face obiectul studiilor criticii și teoriei literare. Moretti propune un discurs recuperator și democratizant despre literatură, care să nu piardă sutele sau chiar miile de romane publicate într-o paradigmă dată. Imposibilitatea de a opera cu *close-reading*uri pe cantități atât de mari de produse literare a urgentat importul de metodologii din domeniile științelor tari, precum statistica și, odată cu Matthew L. Jockers, macroanaliza și *software*-uri construite inițial pentru domeniile economiei și matematicii. Expulzarea *close-reading*ului și promovarea poziției distante față de obiectul literaturii sau literatura „la mâna a doua" formatează o metodologie de tipul *less is more*, în ideea în care coagularea unei cercetări care are drept obiect (la mâna a doua) mii de titluri nu poate fi realizată decât în convenția științelor tari și cu instrumentarul acestora, astfel încât „The more ambitious the project, the greater must the distance be"[1]. În spațiul românesc, problema deja semnalată a autonomiei criticii impresioniste și a retrogradării într-o anumită măsură (prin refuzul generațiilor care rămân încă reprezentative pentru critica românească a noilor direcții și metodologii de cercetare a literaturii) este completată de lipsa instrumentarului necesar pentru elaborarea unor astfel de cercetări[2]. Într-o formulare mai pragmatică: lipsa fondurilor pentru laboratoare de cercetare, lipsa instrumentului primar – textul – în variantă electronică, lipsa dicționarelor de opere, genuri, concepte (sau carențele și eterogenitatea celor existente) complică demersurile din cadrul noilor metodologii de cercetare.

Lucrarea de față propune o cartografiere la nivel macro a aspectelor evolutive ale romanului erotic românesc din prima jumătate a secolului al XX-lea, de la 1906 la 1939, prin raportarea operelor din canonul romanesc la o cercetare cantitativă a producției literare de roman erotic din această perioadă. Finalitatea acestui demers se articulează în jurul expunerii unui proces de emulație în interiorul romanului erotic românesc, identificabil în producția literară minoră. Miza centrală a cercetării urmărește să demonstreze că materializările romanului erotic din canonul interbelic nu reprezintă altceva decât cizelări estetice ale unui fond literar minor/alternativ deosebit de prolific în segmentul istoric vizat. De asemenea, o ambiție a lucrării de față este o radiografie a instrumentalizărilor tramei erotice (și a evoluției sale) în concomitență cu traseul romanului românesc modern care să facă vizibile atât suprapunerea celor două trasee, cât și corespondența dintre instrumentalizarea erotică și cizelarea romanului românesc.

Delimitări conceptuale și temporale

Dacă caracterul monografic și impresionist al istoriilor noastre literare și reflexul de cronicar al exegetului român se materializează ca obstacole pragmatice pentru condiția de exportabilitate a criticii românești[3], ele devin obstacole și pentru cercetările care lucrează pe delimitări de gen în cadrul literaturii române. Nu există, la noi, de pildă, niciun eseu teoretic despre romanul erotic românesc care să poată fi instrumentalizat într-o astfel de cercetare. Mai mult, singurul eseu despre romanul modern românesc, care rămâne valabil în cadrul studiilor literare de dată recentă, este *Arca lui Noe* a lui Nicolae Manolescu, publicat în anii '80. Pentru a putea reda un tipar al romanului erotic în literatura românească trebuie să se lucreze cu decupaje din comentariile (și ele cu reflexe de cronică) existente în istoriografii. Or, definițiile nu se pot configura în acest punct altfel decât lacunar. Unicul acord la care se ajunge pe această cale este ceea ce, în *Romance Fiction. A Guide to the Genre*, Kristin Ramsdell notează drept dezideratul adevărului subiectiv în scriitura erotică. Tot aici, Ramsdell delimitează romanul erotic în funcție de poziția și rolul tramei erotice. Pentru a-și susține teza, Ramsdell utilizează comparația dintre romanele lui Mary Steward și cele ale lui Ian Fleming, unde „romantic relationship figures prominently in both authors work. But in Steward's novels, the romance drives the plot; in Fleming's works, it is merely peripheral"[4]. Aceeași delimitare o propune și Janice Radway, pentu care „to qualify as a romance, the story must chronicle not merely the events of a courtship but *what it feels to the object* of one"[5].

Nicolae Manolescu propune și el o delimitare pentru romanul erotic, în virtutea aceluiași deziderat al subiectivismului scriiturii. Pentru exegetul nostru, romanul erotic este „feminin", deoarece este „psihologic, secret, interior, preferând explorării lumii, explorarea sufletului"[6], dându-i drept exemplu pe Balzac ca romancier viril și pe Proust ca romancier feminin. În siajul acestui sistem propus de Nicolae Manolescu, romanul erotic românesc canonizat este prin excelență feminin, revendicându-se, pe o linie de împrumut metodologic occidental, de la Marcel Proust și André Gide. Ceea ce subliniază excelent și Nicolae Manolescu într-un deceniu în care noile direcții critice abia se formatau în Occident este beneficiul pe care împrumutul de formulă străină îl are în spațiul românesc, pentru romanul românesc și pentru traseul modern al acestuia. Aceste direcții conceptuale funcționează așadar pentru romanul erotic românesc, care, în urma cercetării cantitative, trădează o evoluție care poate genera rezultate palpabile pentru studiile aplicate genului la noi.

Cât privește delimitarea temporală a cercetării de față, putem apela la considerațiile lui Manolescu

asupra primului roman românesc modern. Acesta notează, discutând romanul lui Ioan Slavici, că „*Mara* trebuie considerată prima capodoperă a genului la noi”[7]. Publicat în 1906, romanului lui Slavici este, așadar, primul roman modern reținut de exegeză drept roman românesc modern canonic. *Mara* este și primul roman care instrumentalizează trama erotică în interiorul unui scenariu care rămâne esențialmente social. 1906 reprezintă un an potrivit pentru a fi plasat ca prim reper temporal în cadrul unei cercetări despre romanul românesc modern din prima jumătate a secolului al XX-lea. La antipod, anul 1939 dă și el ceea ce istoriografia românească reține drept ultimul roman erotic celebru apărut înainte de instaurarea regimului comunist, *Nuntă în cer* al lui Mircea Eliade.

O propunere de macroanaliză

Demersul de față a avut ca instrumentar de bază *Dicționarul cronologic al romanului românesc de la origini până la 1989*, care, alături poate de *Dicționarul cronologic al romanului tradus în România: de la origini până la 1989*, elaborat sub egida aceleiași instituții, reprezintă la momentul de față singura panoramă a romanului românesc care poate constitui un punct de plecare pentru o cercetare cantitativă. Numărul romanelor erotice (adică romane ale căror scenarii principale sunt erotice și indexate sub o formulă de tipul *roman erotic, roman de dragoste* ș.a. în descrierile aferente indexărilor de autori și titluri din dicționarul menționat) poate părea neimpresionant în afara cunoașterii contextului socio-cultural românesc al perioadei interbelice. E vorba de 264 de romane indexate drept romane erotice în 33 de ani, de la 1906 la 1939.

Raportat la numărul total de romane apărute între 1906 și 1939 (1043), rezultatul vorbește de la sine cu

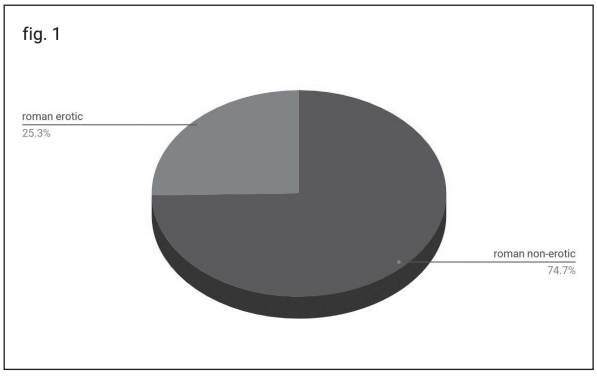

Figura 1: Distribuția romanului erotic raportat la numărul total de romane în intervalul 1906-1939

privire la însemnătatea romanului erotic în economia romanului românesc. Figura 1 ne arată că 25,3% din totalul romanului românesc publicat între 1906 și 1939 este roman erotic, un procent așadar nu doar semnificativ pentru existența și evoluția romanului erotic autohton, dar mai mult decât suficient pentru a genera o discuție despre traseul romanului modern la noi, între exercițiu, cizelare și canonizare. Trama erotică rămâne în istoria romanului românesc una dominantă, depășită ca instrumentalizare doar de cea socială, așa cum se vede în Figura 2, fără ca între cele două să se creeze totuși un vid sau o distanță semnificativă.

Morfologia celor două figuri are la bază un demers cantitativ de indexare numerică, pe de-o parte, a

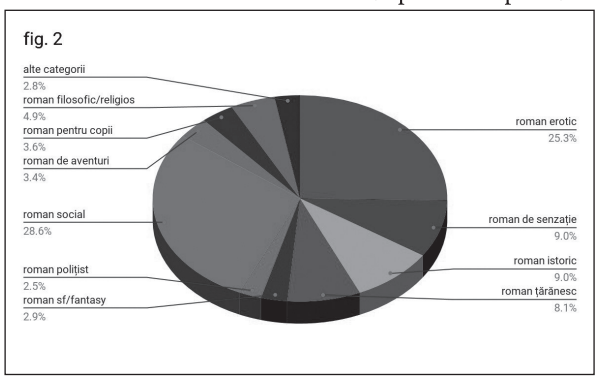

Figura 2: Distribuția subgenurilor în interiorul romanului românesc între 1906-1939

fiecărui roman publicat între 1906 și 1930 (cu excepția reeditărilor) în România și, pe de altă parte, în funcție de subgenul romanelor, indexare bazată exclusiv pe descrierile din *Dicționarul cronologic al romanului românesc de la origini până la 1989*. Astfel, a doua figură reunește un număr de unsprezece categorii, dintre care delimitările: roman erotic, roman social, roman de senzație, roman istoric, roman țărănesc, roman religios sau filosofic, literatură pentru copii, roman de aventuri, roman SF sau fantasy și roman polițist și o intrare „alte categorii” ce însumează numărul de romane care nu au fost încadrate în dicționar în nicio categorie și nu au avut descriere. În interiorul fiecărei categorii, încadrarea s-a realizat pe același principiu al scenariului prezentat drept principal în descrierile romanelor făcute de cercetătorii care au lucrat la dicționar. Este de menționat caracterul hibrid al romanelor indexate și eterogenitatea descrierilor, care pot duce la anumite erori de încadrare. Majoritatea covârșitoare a acestor romane este reprezentată de literatura care nu câștigă bătălia cu canonul – literatura minoră, acel 99% despre care vorbește Franco Moretti.

În interiorul acestei perioade, traseul romanului erotic se pliază pe traseul romanului modern românesc, cu începuturi relativ modeste, explicabile în contextul în care, așa cum se vede în Figura 4, toate subgenurile dau numere mici de opere până la 1920, când numărul de romane abia sare de zece pe an. Cu toate acestea, Figura 3 este mai transparentă în acest sens, romanul cu tramă erotică are un parcurs omogen, fără scăderi dramatice până la 1917, an explicabil în contextul

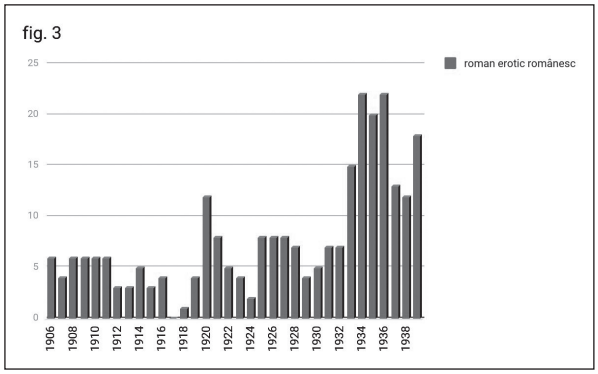

Figura 3: Evoluția romanului erotic românesc între 1906-1939

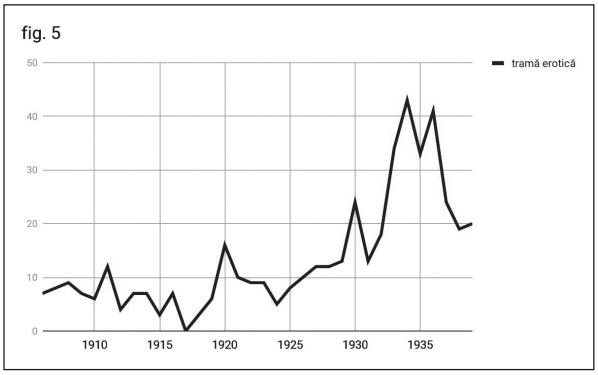

Figura 5: Evoluția tramei erotice în romanul românesc între 1906-1939

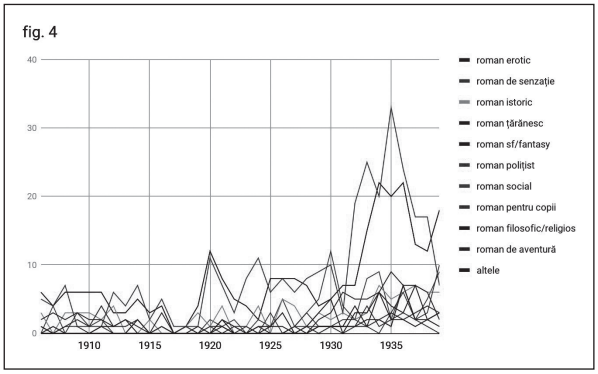

Figura 4: Evoluția subgenurilor romanului românesc între 1906-1939

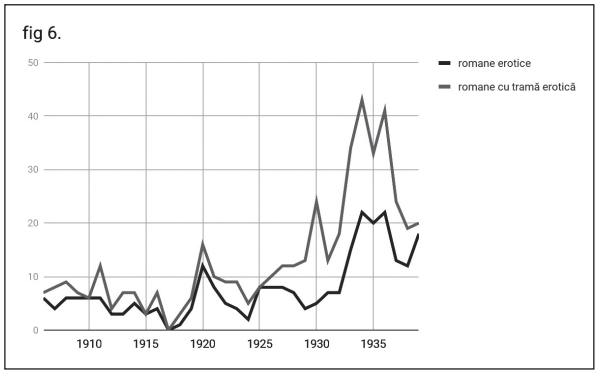

Figura 6: Evoluția romanului erotic raportată la evoluția tramei erotice între 1906-1939

istoric al Primului Război Mondial, în care iese de sub tipar un singur roman. Anul 1920 se remarcă, așadar, ca prim an „spectaculos" pentru romanul românesc în general și pentru romanul erotic în speță, după care se înregistrează un declin destul de puternic în următorii patru ani. Revirimentul romanului se produce după 1926, moment în care, până în 1939, traseul romanului erotic este unul ascendent, cu momentele de vârf la 1934 și 1936, în paralel cu romanul social. Cele două subgenuri câștigă detașat în fața tramelor minore, și, cu o singură excepție în anul 1930, când romanul de senzație cunoaște o creștere surprinzătoare, aceste modele narative minore nu reușesc să depășească limita de 10 romane pe an înregistrată în perioada 1906-1920. Aceste date denotă prevalența tramei erotice și a celei sociale după 1920, pe când unele subgenuri, de tipul romanului țărănesc și al romanului istoric, nu reușesc să coaguleze un fond semnificativ în economia totală a romanului românesc.

Rezultatele acestui demers de indexare a subgenurilor românești se articulează așadar în jurul tezei corespondenței dintre evoluția romanului românesc modern și evoluția tramei sociale și a celei erotice, dintre care cea din urmă rămâne cea care ne interesează, deși majoritatea covârșitoare a romanelor sociale au și tramă secundară erotică. Figurile 5 și 6 prezintă evoluția tramei erotice în perioada vizată, respectiv raportul dintre instrumentalizarea principală și secundară a acesteia. În acest punct sunt necesare câteva lămuriri. Așa cum am menționat încă din prima parte a lucrării, romanul delimitat drept roman erotic este reprezentat de masa de romane care au ca scenariu principal scenariul amoros. Categoria „tramei erotice", așa cum este notată în interiorul figurilor în discuție, se referă la numărul total de romane care conțin un scenariu erotic, fie principal, fie secundar. Este vorba de o adăugire, așadar, la numărul de romane erotice cu numărul de romane care aparțin altor subgenuri, dar conțin o intrigă amoroasă. Demersul utilizat pentru elaborarea celor două statistici a fost, de această dată, de indexare a fiecărui roman din *Dicționarul cronologic al romanului românesc de la origini până la 1989* care conține una din următoarele precizări în interiorul descrierii: *roman erotic/de dragoste* sau *poveste de dragoste*, *istorie sentimentală*, *poveste de iubire*, *scenariu amoros/senzual*, *scenariu erotic*, *melodramă*. Figura 5 arată, astfel, evoluția tramei erotice între 1906-1939, care, așa cum ne-am fi așteptat, cunoaște în mare aceleași fluctuații pe care le cunoaște romanul românesc în general și cel erotic în speță. Raportată însă la evoluția romanului românesc în Figura 6, se poate observa un

flux mult mai bogat de roman cu tramă erotică de la 1925. Dacă înainte de 1925 raportul dintre numărul de romane cu tramă erotică secundară și numărul romanelor erotice propriu-zise rămâne constant, în anii ,30 are loc o distanțare netă din punct de vedere numeric, statistică pe baza căreia se poate urmări o mutație de la faza incipientă a romanului erotic, cel mai probabil scris după rețetar, la o instrumentalizare a tramei erotice. Aceste date ne arată, pe de-o parte, că romanele erotice canonizate în anii ,30 (semnate de Camil Petrescu, Anton Holban, Gib Mihăescu, Mircea Eliade) vin pe fondul unor mișcări de cizelare a scenariului erotic și, pe de-altă parte, că trama erotică a funcționat ca un catalizator pentru evoluția romanului românesc modern în după 1925 și care culminează în prima parte a anilor ,30.

Devine cu atât mai credibilă teza tramei erotice drept catalizator pentru modernizarea romanului

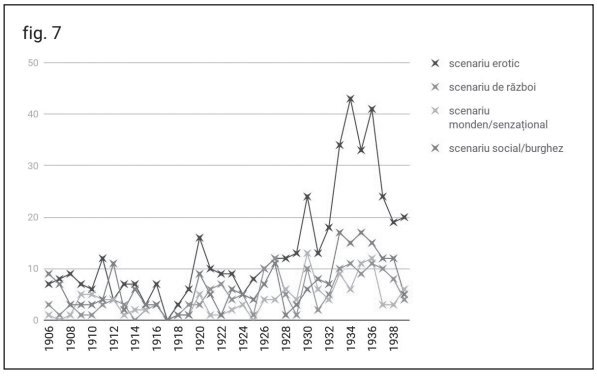

Figura 7: Evoluția tramelor erotice, de război, mondene și sociale între 1906-1939

românesc cu cât, în ciuda statisticilor deja discutate care plasează romanul social în fruntea clasamentelor în economia romanului românesc, instrumentalizarea tramei sociale este net depășită pe tot parcursul evoluției romanului românesc modern. Realizarea Figurii 7 are la bază același demers expus în cazul figurilor anterioare, extins la cele patru dimensiuni (alese din următoare rațiune: ele se regăsesc în romanul erotic canonizat), care face dovada unei prevalențe a tramei erotice constante, mai ales după 1920.

Întrebarea firească care urmează acestui demers este, în spirit morettian, care este metoda sau *device*-ul care aduce succesul romanelor erotice canonizate, la nivel de istoriografie literară, canon școlar și de ce nu, publicul larg. Răspunsul, demonstrat factual mai sus, se poate suprapune peste cel oferit de Nicolae Manolescu: metoda. Înainte de a extinde această propunere, să trecem în revistă o notație pe care o face Franco Moretti în *Conjectures…*

For me, it's more of a triangle: foreign form, local material – and local form. Simplifying somewhat: foreign plot; local characters; and then, local narrative voice: and it's precisely in this third dimension that these novels seem to be most unstable[8].

Formula triadică pe care o propune Moretti în locul celei binare (formă și conținut) funcționează și pentru romanul românesc, doar că e vorba nu de *tramă importată*, ci de *metodă importată*. Să luăm de pildă discursul manolescian despre *Ultima noapte de dragoste…* și *Patul lui Procust* ale lui Camil Petrescu, respectiv *O moarte care nu dovedește nimic* și *Ioana* lui Anton Holban. Importul cultural are loc la nivel de metodă, în speță, formula proustiană și, mai mult, formula gidiană. *Device*-ul, dacă putem să forțăm această denominație, pe care îl reține Nicolae Manolescu atunci când vorbește despre *Ultima noapte de dragoste* este *deteatralizarea romanului*[9] (în sensul de amplificare și dezvoltare a autenticității):

> Camil Petrescu este probabil cel dintâi la noi care a simțit nevoia să coboare, în romanele sale, viața de pe scenă în stradă: atât în sensul introducerii în limbajul eroilor a banalităților cotidiene, cât și în acela al renunțării la emfaza care marca totdeauna vorbirea și gesturile personajelor. La origine, conceptul de autenticitate folosit de Camil Petrescu trebuie interpretat și în acest fel[10].

Nu o dată notează Manolescu, în elaborarea eseului pe cele două romane camilpetresciene, *Ultima noapte...* și *Patul lui Procust*, aderența lui Camil Petrescu la metoda proustiană și conștiința metodei, de care romancierul era mai preocupat decât de subiect[11]. Înaintând spre *Patul lui Procust*, metoda devine personajul principal. Camil Petrescu expune cu ostentație în cel de-al doilea roman ceea ce se găsea deja în subsidiar în *Ultima noapte…* și anume considerațiile despre scrierea unui roman. Dacă despre *Ultima noapte…* Nicolae Manolescu afirma că este cel dintâi roman autentic la noi, despre *Patul lui Procust* spune că este „întâiul roman care conține o poetică explicită"[12]. Aceleași motoare de construcție sunt descrise de Nicolae Manolescu și când vorbește de Anton Holban, căruia îi deschide dosarul din Istoria critică cu afirmația „Anton Holban este unul din întâii noștri scriitori profesioniști"[13]. Evoluția formulei este remarcată și în cazul lui Holban, la care:

> Puritatea abstractă a relațiilor, măsoară, în *Ioana*, de altfel, întreaga distanță parcursă de la primul nostru roman modern care are în centru tema geloziei, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*. La Camil Petrescu, înainte de a fi un sentiment omenesc general, gelozia era un sentiment burghez, prin mediul în care se năștea și care-l întreținea, asemenea unui combustibil. (…) Nimic din toate astea nu se regăsește în *Ioana.* Protagoniștii romanului lui Holban par niște eroi fără societate[14].

Evoluția formulei în interiorul romanului erotic

autohton, de la cea camilpetresciană la cea a lui Holban, este explicată de Manolescu ca efect al erudiției celui din urmă, în „cultura lui literară, net superioară altor contemporani și mult mai *à la page* decât a generației precedente”[15]. Or, dacă ne întoarcem la Figura 3, anul 1930, anul apariției romanului *Ultima noapte...*, este precedat (și are el însuși parte) de o producție relativ slabă de roman erotic, în raport cu producția de după 1930 și care, culminând cu 1934, când apare romanul lui Holban, *Ioana*, face dovada unei instrumentalizări a tramei erotice net detașate (vezi Figura 7) de celelalte trame principiale ale romanului românesc.

Concluzii

Lucrarea de față a pornit ca o propunere de cercetare și de panoramare a romanului erotic românesc anexată la o evoluție a romanului modern autohton, între 1906 și 1939. Cercetarea cantitativă materializată în graficele de față a avut ca scop susținerea cu date factuale a unor considerații despre evoluția romanului românesc în general și a romanului erotic în speță. Rezultatele la care s-a ajuns în urma parcurgerii acestui traseu din punct de vedere distributiv, evolutiv și al instrumentalizărilor care se pot citi din datele extrase și prelucrate aici, se articulează în jurul mizelor deja anunțate, de panoramare a unui peisaj literar prea puțin contextualizat în istoriografia existentă, de recuperare și „scoatere la iveală” a unui segment fertil din literatura română minoră și, nu în ultimul rând, de demantelare a unor clișee critice cu privire la organicitatea literaturii române. Prolificitatea romanului erotic în primele două decenii a secolului al XX-lea și instrumentalizarea tramei erotice după 1920 pot constitui o dovadă palpabilă pentru a câștiga cazul susținut de teza potrivit căreia romanele erotice canonizate sunt niște estetizări ale unui material deja existent în literatura autohtonă. Parcurgerea în diagonală a unui eșantion de romane erotice din perioada vizată ar putea clarifica faptul că, la nivel tematic și arhitectural (dar și al spațialității în care este plasată trama erotică) literatura minoră și romanele canonizate dispun de același material și aceleași reflexe autohtone în construcția poveștii și a personajelor. În cazul de față s-au parcurs abia 20 de romane, un eșantion relativ mic pentru a putea fi reprezentativ pentru suma totală a romanelor erotice, deși grăitor în acest sens (perspectivă narativă subiectivă, configurarea spațialității în jurul scenelor de război sau ale celor burgheze, statutul social al personajelor, motoarele care derulează acțiunea, intrigi amoroase, gelozia ca tramă esențială în economia scenariului amoros etc). În consecință, lucrarea de față nu poate elabora verdicte la acest nivel, dar invită la o deschidere ulterioară în această direcție.

Note:

1. Franco Moretti, *Conjectures on World Literature*, în „New Left Review”, 1, ianuarie 2000, p. 57.
2. Pentru o expunere pertinentă a carențelor spațiului românesc în ceea ce privește accesul la arhive digitalizate, vezi și Mihaela Ursa, *Is Romanian Culture Ready for the Digital Turn*, în „Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory”, vol. 1, nr. 1, octombrie 2015, pp. 85-97.
3. V. Andrei Terian, *Critica de export: teorii, contexte, ideologii*, Muzeul Literaturii Române, București, 2013.
4. Kristin Ramsdell, *Romance Fiction: A Guide to the Genre*, Libraries Unlimited, Inc., Englewood, Colorado, 1999, p. 4.
5. Janice Radway, apud Kristin Ramsdell, *op. cit.*, p. 4.
6. Nicolae Manolescu, *Arca lui Noe*, Gramar, București, 2003, p. 124.
7. *Ibid.*
8. Franco Moretti, *art. cit.*
9. N. Manolescu, *Istoria critică a literaturii române: 5 secole de literatură*, Paralela 45, Pitești, 2008, p. 662.
10. *Ibid.*
11. *Ibid.,* p. 664-665.
12. *Ibid.,* p. 666.
13. *Ibid.,* p. 739.
14. *Ibid.,* p. 742-743.
15. *Ibid.,* p. 739.

Bibliography:

***, *Dicționarul cronologic al romanului românesc de la origini până la 1989*, Editura Academiei Române, București, 2004.

Jockers, Matthew L., *Macroanalysis: Digital Methods and Literary History*, University of Illinois Press, Champaign, 2013.

Manolescu, Nicolae, *Arca lui Noe*, Gramar, București, 2003.

Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române: 5 secole de literarură*, Paralela 45, Pitești, 2008.

Moretti, Franco, *Grafice, hărți, arbori. Literatura văzută de departe*, Tact, Cluj-Napoca, 2016.

Moretti, Franco, *Conjectures on World Literature*, pe New Left Review, 1 ian 2000, pp. 54-68.

Moretti, Franco, *The slaughterhouse of literature*, Duke University Press, Modern Language Quarterly, 1/61, martie 2000, pp. 207-227.

Ramsdell, Kristin, *Romance Fiction: A Guide to the Genre*, Libraries Unlimited, Inc., Englewood, Colorado, 1999.

Terian, Andrei, *Critica de export: teorii, contexte, ideologii*, Muzeul Literaturii Române, București, 2013.

Ursa, Mihaela, *Is Romanian Culture Ready for the Digital Turn*, în „Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory”, vol. 1, nr. 1, octombrie 2015, pp. 85-97.